

In memoriam Zólyomi Bálint

Az őszi lombhullással eltávozott közülünk a magyar tudományos élet egyik rendkívüli egyénisége, ZÓLYOMI Bálint, az MTA rendes tagja. Fényes meteoriként világitó életpályája Pozsonyban kezdődött 1908. május 31-én és Budapesten fejeződött be 1997. szeptember 21-én. A közbenső 89 év alatt olyan életutat járt be, olyan gazdag tudományos életművet alkotott, ami több sorstársának együttesen is becsületére vált volna.

Bár ZÓLYOMI professzor életútja Pozsonyban kezdődött, de sokat tartózkodott atyai nagyszüleinél Sajópüspökiben is, ahol nagyapja vízimolnár volt. Onnan járt elemi iskolába is a 14 km-re levő Putnokra. Itt jegyezte el magát a Sajó menti cseres–tölgyes erdők mesevilágával, ami egy életre rabul is ejtette. Ennek tanúbizonysága, hogy egyik első tanulmányában – 21 évesen – a keleméri Mohos-tavakkal foglalkozik. A sors úgy hozta, hogy utolsó hivatalos kiszállásán is – 88 évesen – ezt a helyet kereste fel, kedves tanítványa, J. KOMLÓDI Magda kutatásainak megtekintésére.

Pozsonyban a Duna-parton laktak, ahol édesapja vízmérnökként dolgozott. Szomszédjuk volt ott LANFRANCONI Énea, a századforduló korának nagynevű vízmérnöke is. Trianon őket is elűzte otthonukból és Győrbe telepedtek át. Az ottani gimnáziumban kapta meg az indítást POLGÁR Sándor botanikus tanártól ahhoz, hogy egész életén át maga is a botanika sokoldalú, nemzetközileg is nagyhírű művelője legyen.

Egyetemi éveit Budapesten kezdte és Debrecenben fejezte be SOÓ Rezső mellett, 1931-ben. 1934-ig ott is maradt díjtalan tanársegédnek. 1934-től a Növénytárban, a budapesti egyetemen, valamint a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán dolgozott, de jutott neki az állástalan diplomások keserű kenyéréből is. 1936-ban segédőr lett a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytárában.

1941-től kedves professzora, JÁVORKA Sándor támogatásával a szegedi Eötvös Kollégium igazgatói székét töltötte be 1947-ig. Akkor visszatért a Növénytárba, amelynek 1950-től 1966-ig igazgatója is volt. Az ő irányításával ment végbe a Növénytár átköltözése a Vajdahunyad-várba. Ebben az időszakban szervezték meg és indították el a közben az ELTE-re átjött SOÓ Rezsővel a magyar növénytakaró növényföldrajzi térképezését is, ami a hazai földrajztudománnyal már korábban kiépített szoros kapcsolatát még sokoldalúbbá tette. Növénytári megbízatásának magasszintű teljesítése mellett 1954 és 1977 között – egészen nyugdíjba vonulásáig – ő vezette az MTA vácrátóti Botanikai Intézetét is.

Az életút felsorolt állomásai – a tudomány különböző területein tevékenykedő, nagy képzettségű és lankadatlan tevékenységű tudósemberekhez hasonlóan – már eleve meghatározták sokoldalú érdeklődését, szaktudományi ismereteinek állandó bővítését, azok szakadatlan továbbfejlesztését. Róla igazán elmondhatjuk, hogy életművének jelentős részét alaptudománya kutatáskörének a többszöri megújítása jellemezte. Munkásságát nem is tekinthetjük át jobban és plasztikusabban, mint hátrahagyott tanulmányainak sorbarendezésével, szemléleti fejlődésének kimutatásával és elért eredményeinek méltatásával.

ZÓLYOMI Bálint tanulmányainak – nem teljes – jegyzéke 241 különböző műfajú értekezést foglal magába. Az elsőt még kezdő egyetemistaként írta 1927-ben az „Ifjúság és Élet” folyóirat számára. Az utolsót egy kanadai szakfolyóiratnak egy hónappal halála előtt fejezte be az MTA Földrajztudományi Kutatóintézete munkatársainak segítő közreműködésével. (Illesse itt köszönet LÓCZY Dénes kollégánkat, aki ennek a tanulmányoknak az angol fordítását neki még halálos ágyán megmutathatta.)

A rendelkezésre álló tanulmányjegyzék szerint tudományos cikkei közül 65 növényföldrajzi, 50 botanikai, 19 paleogeográfiai, 24 ökológiai, 4 klimatológiai, 18 földrajzi, 12 erdészeti, 3 talajtani, 9 történeti földrajzi és 37 egyéb jellegű. Az értekezések témasorrendje elárulja, hogy miként szélesedett ki ZÓLYOMI professzor vizsgálati és látóköre, hogyan érte el a magyar természettudományok leg sokoldalúbb, igazán interdiszciplináris művelőjének a megtisztelő címét. Az is természetes, hogy szemléleti és ismeretkörének a folytonos bővülése visszahatott botanikai alaptudományának a színvonalára is és azt is mind magasabb szinten művelte.

Tudományos pályaválasztásából következik, hogy első tanulmányai a növényföldrajz és a botanika tárgyköréből születtek. Ám az már kifejezetten rá jellemző, hogy – kitűnő földrajzi szemléletéből eredően – ezek a tanulmányok megszületésük után több mint félszázaddal is mind újnak tűnő frissességükkel kötnek le és bővílnék el bennünket. Kezdő kutató korából származik első ökológiai jellegű tanulmánya is (A kultúra hatása a vegetációra a Hanság medencéjében, 1931). Kezdetől fogva résztvett a BACSÓ Nándor klimatológus által vezetett Bükk-fennsíki mikroklíma-kutatásokban is. Az 1930-as évek elején több tanulmányában örökítette meg a Bükk hegység növénytakarójának a jellegzetességeit, és figyelt fel a növénytakaró változásának a letagadhatatlan tanúbizonyságaira is (Klíma és növénytakaró változások a jégkorszak óta a Bükk-hegységben, 1931).

A vegetáció időbeli változásainak a nyomkövetése vezette el ahhoz az átütő sikerű felismeréshez, hogy annak legjobb – még napjainkban is pótolhatatlan – vizsgálati módszere a pollenanalízis. Ennek segítségével készített el alapvető, több tudománykör szemléletét megújító értekezését „Tízezer év története virágporszemekben” (1936) címmel.

Felismerte azt is, hogy a vegetáció történetének a hiteles kinyomozása nélkülözhetetlen segédeszköz a magyar földtudományok számára is, aminek felhasználásával azok teljesebb és minden előzőnél hitelesebb képet tudnak rajzolni az előző földtani időszakok környezeti állapotáról. E felismerés jegyében írta „Az Alföld holocénjének kortörténeti beosztása...” c. tanulmányát (Földtani Közöny, 1938). Jól esik tudni, hogy ZÓLYOMI B. 1936-os korszakalkotó tanulmányát előzőleg a Magyar Földrajzi Társaságban tartott előadásán ismertette.

A szilárd alapokra helyezett új paleogeográfiai szemlélettel folytatott kutatásai és tanulmányai ezután gyorsan követték egymást. Segítségükkel számos felismerése ment át a földtudományok művelőinek köztudatába. Az új szemlélet alapján készült, ma már kevesektől ismert első összefoglaló műve „A Magyar Föld növényzete” (1939), valamint a Földtani Intézettel való közös kutatások keretében a Körösvidék fiatal süllyedékének a pontos fejlődéstörténeti analízise is (1940). Ez idő tájt (1942) jelent meg a számos szaktudomány számára jól felhasználható, alapvető tanulmánya a „Közép-dunai flóraválasztó”-ról, amiben kimutatta a szubatlanti-szubmediterrán és kontinentális jellegű növénytársulások Kárpát-medencebeli érintkezési területeit. Neki köszönhetjük, hogy a természeti tényezők kölcsönhatásának területi elemzése és értékelése alapján elsőnek elkészítette az Alföld természeti tájtérképét (1946), aminél teljesebbet a geográfusok is csak közel negyed századdal később tudtak produkálni. Gyakorlati célú kutatásai közül kiemelkedik az ugyancsak ekkor készített „Természetes növénytakaró a Tiszafüredi-öntözőrendszer területén” c. (1946) tanulmánya, amivel sikeresen dokumentálta, hogyan tud a tudomány a mindennapi élet feladatainak megoldásához segítséget nyújtani.

ZÓLYOMI B. mindig képes volt lépést tartani kora tudományának fejlődésével, élénken foglalkoztatták az éppen aktuális tudományos problémák. Mindezt jól példázza az 50-es évek elején az orosz VILJAMSZ talajfejlődési elméletéről keltett vitákban való állásfoglalása. Ennél is fontosabb azonban, hogy modern szemléletű növénytakaró-történeti kutatásai alapján részt vehetett a hazai erdők fejlődéstörténeti menetének a kidolgozásában. Erre irányuló vizsgálatainak keretében a kerecsendi és az óhati erdők fajösszetételének változásait nyomon követve meghatározta a hazai erdőfejlődés múltjának és jelenének lokális típusait (Der Tatarenahorn–Eichen-lösswald der zonale Waldsteppe, 1957). Csak természetes ezek után, hogy amikor az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet elkezdte hazai tájmonográfia sorozatának tervezését, az induló kötet növényföldrajzi fejezetének megírására ZÓLYOMI B. álmintáért kérték fel. Így született meg a „Budapest természeti képe” c. kötetben a „Budapest és környékének természetes növénytakarója” c. tanulmánya (1958), máig legjobb botanikai monográfiánk, egyben ZÓLYOMI-nak legterjedelmesebb műve. Benne kitűnően ötvöződnek a helyi éghajlati és talajtani hatások a társulástan tényezőivel és a vegetáció fejlődéstörténetével.

E sokoldalú és nagy területekre kiterjedő kutatások alapján olyan növényföldrajzi összefüggések birtokába jutott, amelyekkel túllépett a Kárpát-medence területén, és már a kontinensek egészére érvényes általános törvényszerűségek alapján tárgyalhatta azok növénytakarójának a fejlődéstörténetét. Felismerte: mivel a növénytakaró az ökológiai tényezők kölcsönhatásának a terméke, vele kapcsolatban számos összefüggés mutatható ki az azonos területen élő népek életkörülményeire vonatkozóan is. Így született a „Hozzászólás LÁSZLÓ Gyula: Őstörténetünk legkorábbi szakaszai c. munkájához” (1963). Ezzel ZÓLYOMI újabb tudományterületre terjesztette ki és alkalmazta sikerrel növényföldrajzi–paleogeográfiai kutatásának eredményeit, immár a történeti földrajzban is hasznosítva azokat.

További munkásságából kiemelendők a Balaton fejlődéstörténetére vonatkozó vizsgálatok, amelyeket korszerű pollenstatisztikai módszerekkel folytatott és többször is felújított (1963, 1966, 1969, 1971, 1980, 1991, 1992). Szoros együttműködésben a hazai földrajzkutatói programokkal részt vett az MTA FKI tájmonográfia sorozatának az elkészítésében is. Az ennek keretében megjelent különböző kötetekben kilenc hazai tájunk növényföldrajzi jellemzését írta meg. Nem mulasztotta el az állásfoglalást az utóbbi időben felmerült különböző tudományos kérdésekben sem. Ennek jó példája „A bioszféra anyag- és energiaáramlásának környezetvédelmi vonatkozásai” c. előadása (1973), vagy a „Körgyűrűben a tájvédelmi körzet” c. írása (1987), ami tanúsítja, hogy a környezetvédelmi szempontokra is kiterjedt a figyelme. A terjedelmes, sokoldalú és összességében igazán lenyűgöző hatalmas életmű rövid ismertetését az MTA 1996. évi közgyűlésén tartott beszámolójával fejezzük be, ahol a milécentenáriumi alkalmából a honfoglaláskor rekonstruált hazai környezeti állapotot mutatta be. (A GYÖRFFY Györggyel közösen készített tanulmány a Magyar Tudomány c. akadémiai folyóiratban jelent meg 1996-ban.)

Nyilvánvaló, hogy az ilyen imponálóan sokrétű és eredményes tudományos tevékenység nem maradhat elismerés nélkül. ZÓLYOMI Bálint 1951-ben lett az MTA levelező tagja. Az is természetes, hogy számos hazai és külföldi kulturális intézmény, egyesület választotta tagjai sorába. Így tiszteleti tagja lett a Magyar Földrajzi Társaságnak is. Ám ő és nagyszámú tanítványa a legnagyobb elismerésnek a feléje irányuló őszinte tiszteletet és szeretetet tekintette, amit munkatársai részéről kiérdemelt. Ezt a szeretetet hasonló magatartással és mindenkori segítőkészségével viszonzta. Számos tanítványát segítette a tudományos pályán való előrelépésben egészen az akadémikusi rangig. Sőt ezt a támogatást még más szakterületek művelőinek is megadta. Szép megnyilvánulásai közé tartoznak azok az aktuális megemlékezések, amelyeket egykori tanáiraikról és munkatársaikról (POLGÁR Sándorról, JÁVORKA Sándorról és SOÓ Rezsőről) megjelentetett. Jól eső és mindmáig szép emléke intézetünk idősebb munkatársainak, hogy kezdetektől fogva szoros szakmai és baráti kapcsolatban állhattak vele.

Végző összegzésként ismételtelen elmondhatjuk, hogy ZÓLYOMI Bálint akadémikus a magyar tudományos élet ritka tehetséggel megáldott kitűnősege volt, akire még sokáig emlékeznek az őt a Farkasréti temetőben megrendülten búcsúztató, nagy számban megjelent munkatársai, tanítványai és tisztelői. Nem fogják elfelejteni a nevét azok a pályatársak sem, akik még csak ezután ismerkednek meg a Bükk-fennsík, a keleméri Mohos-tavak vagy a kerecsendi erdő szépségeivel és természeti rejtelmekkel, mert ZÓLYOMI tanításai nélkül azok ismerete számukra nem lehet teljes. Adja a Teremtő, hogy hazánk tudományos élete ezután is olyan kiválóságokkal gazdagodjon, mint amilyen ZÓLYOMI Bálint volt!

SOMOGYI SÁNDOR

Megkésett tisztelgés Becsei József előtt

Bármennyire is hihetetlenül hangzik, érdemdús kollégánk, BECSEI József 1997. február 5-én elérte, s február 6-án már túl is haladta születésének 60. évfordulóját. A Mester fiatalos kinézete sokunkat megtévesztett, így méltatlan módon elmulasztottuk köszöntését lapunk hasábjain. Szerencsére azért voltak éber kollégák, akik a megfelelő napon felkeresték lakását az ünnepet, s emlékeztették a nemes napra. Ki ezt hozott, ki azt, a konyaktól a pezsgőig terjedt az ív. De volt köztük valaki, aki szokatlan módon egy verssel állt elő. A hozott italok már rég elfogytak, de a nagydarab, ritkuló hajú, fehérszakállú dalnok költeménye hitünk szerint ércnél maradóbban örökíti meg BECSEI József érdemeit. Ezért is közöljük.

Becsei Józsefnek

(Mikoron az idő egy hitvány-nagyot csavart rajta...)

Hatvan éves lettél, jó Becsei doktor,
De ez az ünnepség mégsem lehet zok-tor,
Szépen összegyűltünk, emlékezzünk együtt:
Mi történt, ameddig ez az idő e' gyűtt.

Földváron születéssel jártál iskolába
(Ha járkál az ember, nem fázik a lába).
Többen láttak benned szikrát felcsillanni,
S nem hagytak a gimi elől elillanni.

Jött hát Orosháza, szélesebb a világ.
Kitártabb az ablak, min az ember kilát.
Jó magiszter Keller minden szavát leste
S magát a földrajzzal hősiünk eljegyezte.

Tudományt tanulni Debrecenbe ment el,
Megismerkedett sok kis betűs kellerrel,
Megtanult barátban, hangulatban hinni,
Jó sört vékony szélű poharakból inni.

Amint Debrecenben pár év múlva végzett,
Tanítani kezdett, mivel volt ő képzett.
Tisztelték, szerették őt a tanítványok.
(Persze a fiúk is, de főként a lányok!)

Egyet jól megnézett tanár úr Becsei,
Kicsi volt, csinos és formásak... kezei.
Addig-addig nézte, míg megkérte kezét,
Hogy akkor ezt tette, ma is áldja esztét.